

Excursionisme i canvi social. Elements per a un programa d'investigació en sociologia de l'esport

■ MANUEL GONZÁLEZ FERNÁNDEZ

Departament de Sociologia.
Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales.
Universitat de Vigo

■ Paraules clau

Sociologia de l'esport, Canvi social,
Excursionisme

Resum

Les activitats de muntanya (excursionisme, escalada, alpinisme...) representen un cas peculiar en el panorama de les especialitats esportives. No solament pel seu caràcter difusament competitiu, o per ser les perifèries més remotes el seu terreny de joc, sinó sobretot perquè desborden el marc estricte de la pràctica esportiva, tant

en la tradicional divulgació de les activitats de base com per les connotacions d'avençura –per tant, escassament regulades– de les realitzacions extremes.

L'aparició de l'excursionisme –la seva inclusió aproximada en els cànons de la concepció recent de l'esport– és un fenomen l'origen del qual pot ser situat en paral·lel al desplegament del món modern. És, tot i amb això, un producte estrany de la societat on neix, perquè aquesta peculiaritat el fa ser refugi dels grups socials decadents i marginals unes vegades, i anticipació dels actors emergents, d'altres.

Observar l'economia i la societat moderna des de la muntanya, tal com il·lustra la història social de l'excursionisme, ens ofereix una nova, suggeridora i particular perspectiva de l'objecte de l'ofici sociològic.

ros i l'excursionisme són esports. La resta són jocs". Els esports de muntanya tenen molt d'experiència vital total, de compromís, i arriben fins i tot a implicar la supervivència dels qui els practiquen. A més a més, davant de la pràctica totalitat dels esports, la competició formal només afecta àmbits i especialitats molt restringides de modalitats, com ara l'escalada, i això des d'èpoques relativament recents. També és cert que la pràctica dels esports de muntanya no se circumscriu a una edat o etapa vital dels individus, sinó que l'activitat pot adaptar-se a les diferents capacitats físiques, tal vegada pel fet que no hi predomina una lògica competitiva. Experiència total, romàntica, fàcilment novel·lable –no debades l'alpinisme és un dels esports que més nombre de relats literaris ha inspirat, si no el que més–, podríem suposar que a través de l'estudi de la pràctica de l'excursionisme, el sociòleg interessat en allò que és socialment "patològic" i "anormal" accediria a un objecte interessant en la seva excepcionalitat.

En aquestes pàgines, però, s'exposarà una idea força diferent. Aquella que entén la pràctica de l'excursionisme com a expressió d'alguns dels agents, tendències i conflictes claus en la història moderna de les societats occidentals, encara que és cert que no solament dels més arquetípics, substantius o, si es vol, "normals" dintre d'aquestes societats. Amb el que la història social d'aquest esport ens mostra, davant de les visions reduccionistes o maniquees, el caràcter irreductiblement complex, dinàmic i plural d'allò que és social, alhora que la consideració de l'excursionisme com a objecte sociològic ens pot ajudar a entendre les claus del canvi social en l'actualitat.

■ Abstract

Mountain activities (mountaineering, scaling and climbing) represent an unusual case in the panorama of sports specialties. Not only for their widely competitive character or for their "field of play" being so far away, but also, especially, because they exceed the strict framework of sports practice, both in the traditional popularizing of basic activities and also in the bold connotations –therefore barely regulated– of the extreme achievements.

The appearance of mountaineering –its approximate inclusion in the canons of the recent understanding of sport– is a phenomenon whose origin can be situated in a parallel way to the opening of the modern world. Overall, it is a strange product of the society in which we live, because its mentioned peculiarities makes it both a refuge for the socially decadent and marginal groups, and also a foretaste of emerging actors. To see the economy of a modern society from a mountain top, as the social history of mountaineering shows, offers us a new, thought provoking special perspective of the object of the sociological profession.

■ Key words

*Sport sociology, Social change,
Mountaineering*

Introducció

Vosaltres mireu enlaire quan voleu elevar-vos; jo miro cap avall perquè sóc a les altures. Qui de vosaltres pot riure's i alhora ser a les altures? Qui escala els cims més alts se'n riu, de totes les tragèdies, ja siguin reals o fictícies" (Nietzsche, 1988, pàg. 164).

Per tant, quin valor té l'estudi acadèmic (és a dir, no pràctic, allunyat-de-la-vida) d'un tema? També la gent es fa aquesta pregunta. Aquestes preguntes són difícils de respondre, perquè els qui se les plantegen mai no han escalat una muntanya i no tenen interès per cap tema. La meua opinió és que es troben molt allunyats de la vida (Richard Emerson, 1960. Cit. a Ritzer, 1995, pàg. 559).

No hi ha dubte que, si existeix un esport singular, aquest és l'excursionisme. S'atribueix a Hemingway la frase "només els to-

La muntanya com a un espai simbòlic universal

La importància atribuïda a la muntanya és un element present en la gran majoria de les cultures humanes. A vegades, les seves condicions sovint hostils a la supervivència humana la converteixen en un lloc aterridor, sinistre. Tanmateix, d'altres vegades, l'esforç ascètic que la seva culminació requereix la fan escenari de la transcendència. Els arquetips dualistes de la muntanya maleïda davant per davant de la muntanya màgica reflecteixen, per tant, aquestes dues vessants mitjançant el pensament mític.

El temor d'allò que no es controla, l'esglai que des de sempre sentim els humans davant del que no ens és familiar, expliquen el primer dels atributs mítics de les alçàries. Del segon n'existeixen molts més exemples notables, i les muntanyes apareixen com a fites claus en l'origen de la cultura judeocristiana occidental: el Mont Sinaí, l'Olimp, la Muntanya de les Oliveres...¹ D'aquí que, durant el desplegament i la consolidació de la cultura cristiana, els llocs triats per a la ubicació de monestirs serien sovint muntanyes o pujols, un fet, d'altra banda, fàcilment constatable també als llocs de culte i veneració d'altres creences des de l'origen de la nostra espècie.

Les dues cares de la modernitat

A l'alba del món modern es reconeix també la doble faç de la muntanya: la muntanya sagrada, la muntanya maleïda. La transcendència d'aquest fet, com a expressió de les tensions culturals i ideològiques que donen forma a la Modernitat i, per extensió, al nostre present, és més que notable. El massís del Mont Blanc, als Alps, és un terreny perfectament exemplificador d'aquestes tendències. D'una banda, és un lloc que la Modernitat no pot deixar de coronar i comprendre, per així ser domesticat

i integrat en un món que es considera regit per un ordre racional. Horace Benedict de Saussure, figura destacada de la il·lustració ginebrina –i aleshores impulsor de la primera ascensió als 4.807 m del Mont Blanc per part de Balmat i Paccard, a la fi del segle XVIII– és la quinta essència d'aquesta tendència científica, racionalista, desmitificadora.

Però també trobem el seu contrapunt en el moviment romàntic. Un exemple nítid n'és l'obra de Mary Shelley "Frankenstein, o el Modern Prometeu", l'argument de la qual és conegut per tothom –en el fons, una recreació del mite de Pigmalí–, encara que no ho sigui tant el seu missatge: la crítica de la creença en el poder absolut de la ciència i la tècnica, en el fons, una crida d'avís per a la humilitat de l'espècie humana, amarada de triomfalisme modernista. Així, en la novel·la, l'ésser creat pel doctor Frankenstein –com si fos una materialització del lema de Goya "el somni de la raó produeix monstres"– cerca refugi precisament al massís del Mont Blanc.² Més concretament, a "La Mer de Glace", la glacera més llarga del continent. La glacera, Monteners –avui un enclavament turístic–, la cara Oest de l'Aiguille du Dru –en l'actualitat un dels més grans reptes alpinistes del massís– resulten perfectament recognoscibles en la descripció que l'autora fa del lloc, la qual destil·la tota l'essència de la temor, en certa mesura fascinant, que provoca la muntanya.

Al capdavant, la muntanya es resisteix a ser un vedat més en el progrés modern. La seva hostilitat i grandiositat la converteixen, com tantes d'altres vegades en la història, en un reducte indòmit. Tot i amb això, els Alps comencen a ésser explorats, coronats els seus cims, millorats els accessos. Aquesta tendència és més tardana als massissos de la Península Ibèrica, però és igualment il·lustrativa des del punt de vista sociològic. Així, a la fi del segle XIX, comença l'exploració sistemàtica dels Pirineus i dels Picos de Europa, les serralades més abruptes i representatives del Nord Penin-

sular. I en aquesta descoberta, la muntanya torna a exercir el paper de tauler on es contraposen –de vegades fins i tot s'hi barregen– les dues cares contradictòries de la Modernitat: d'una banda, enginyers, geòlegs, cartògrafs... com Casiano de Prado o Schulz, als Picos de Europa, els quals formen part del grup que, enllà del seu gust per les alçades, cerquen de definir el territori jurisdiccional dels seus països, a causa de la posada en valor de la muntanya com a font de mercaderies –minerals, fonamentalment–; d'una altra banda, representants d'una classe social antany hegemònica en termes absoluts, però aleshores decadent i assetjada per l'empenta burgesa: la noblesa. Alguns personatges notables destaquen entre els segons: el comte Henry Russell, als Pirineus, el comte de Saint Saud als Picos de Europa... No sembla casual que els primers exploradors de totes dues serralades pertanyessin a una nació paradigmàtica de la Modernitat i pionera en el fet de decantar-se per la forma republicana com a sistema de govern, amb el que això suposa per a la noblesa: França. També a Espanya, però, disposem d'un personatge destacat en aquest sentit: Pedro Pidal i Bernaldo de Quirós, Marquès de Villaviciosa d'Astúries. Empresari, polític, escriptor, caçador... però també escalador, i aleshores primer a coronar el mític Picu Urriellu, més conegut com a Naranjo de Bulnes, de la mà de Gregorio Pérez Demaria "Cainejo".

Després d'una esborronadora escalada, el 15 d'agost de 1904 Pedro Pidal i el "Cainejo" van construir sobre el cim del Picu tres piràmides de roques, per tal de deixar un senyal inequívoc de la seva "gesta":

Vosaltres testificareu la nostra ascensió, ni per a afalac de nècia vanitat, que no sentim, sinó com a exemple i emulació als esforços, i com a timbre de glòria per fer-nos creditors d'una immortalitat al Paradís dels Picos, en el veritable, genuí i viril Olimp dels déus!... (P. Pidal, cit. a Fontán, 1986, pàgs. 80-81).

¹ A *Les Lleis*, Plató, fent referència al diluvi, va dir: "Els qui aleshores es van escapar d'aquesta desolació universal, devien ser els habitants de les muntanyes [...] Era una necessitat que aquells habitants de les muntanyes ignoressin completament les arts i totes les invencions que l'ambició i l'avarícia havien imaginat a les ciutats, i tots els recursos de què els homes civilitzats s'han servit per fer-se mal els uns als altres [...]". A totes les societats on no es coneixen l'opulència, ni la riquesa, els costums deuen ser molt purs, perquè ni el llibertinatge, ni la injustícia, ni la gelosia, ni l'enveja hi poden tenir un lloc" (Plató, 1970, pàgs. 52-54).

² Aquesta obra és escrita, en molt pocs dies, després d'una visita a la zona del Mont Blanc –a la vall de Chamoni–, realitzada en companyia de dues figures destacades del romanticisme literari: el seu mateix espòs, el poeta Shelley, i Lord Byron..

Realització personal transcendent, reinvidicació de valors simbòlics i morals davant del creixent materialisme i mercantilisme del món modern, un component important de nacionalisme... són els ingredients bàsics de la motivació que personatges com Pidal expressen a l'hora de pujar muntanyes:

Quina idea em formaria de mi mateix i dels meus compatriotes, si un dia arribava a les meves orelles la notícia que uns alpinistes estrangers havien enarborat amb les seves persones, la bandera de la seva Pàtria, sobre el cim verge del Naranjo de Bulnes, a Espanya, a Astúries i al meu indret de caça d'isards favorit? (Ibid, pàgs. 68-69).³

Crítica i integrada alhora, la noblesa recull així l'element més espiritual de l'ordre burgès, el nacionalisme, tot sumant-se als esforços ideològics i de delimitació del territori dels nous estats nacionals. Cosa que és coherent amb el creixent interès pels recursos que es troben en àrees de difícil accés, com les muntanyes, la sobirania de les quals es trobava fins aleshores relativament indefinida.

A Espanya, doncs, l'activitat nobiliària, l'interès científic i miner, les caceres reials... anirien difonent el gust per la muntanya –en altres temps embolcallada per un halo romàntic i considerada refugi de bandolers i malfactors–, amb la qual cosa, a poc a poc, començarà a augmentar el nombre de visitants als massissos peninsulars. Gairebé sempre, al començament, representants de les classes més benestants, acompanyats per guies locals –sovint pastors. Cada vegada més gent, però amb freqüència marcats pel tret de la peculiaritat: fonamentalment, a més a més de nobles, burgesos il·lustrats, sovint imbuïts de la mentalitat higienista⁴ i regeneracionista que es desenvolupa en el primer terç del segle XX de la mà de figures com Giner de los Ríos i la

Institució Lliure d'Ensenyança. Aquest context donaria lloc a una de les societats muntanyenques de l'Estat més pioneres i importants: la “Real Sociedad Española de Alpinismo Peñalara”.

Elits socials, al cap i a la fi, encara que pertanyents a una subcultura particular, relativament diferent dels principis i valors hegemònics de l'industrialisme. Proposen un espiritualisme ascètic, ben diferent del materialisme mercantil emergent en d'altres grups de les elits econòmiques i polítiques. Amb això, la muntanya esdevé, per a ells, un lloc simbòlic i de representació,⁵ és a dir, un espai per posar en pràctica formes de vida i de relació de tipus alternatiu, reivindicant-los així com a model per al conjunt de la societat, per a la seva regeneració. Precisament el caràcter particular d'aquests agents socials fa que molts d'ells es trobin entre els perdedors de la guerra civil, amb la qual cosa el conflicte bèl·lic i les seves conseqüències polítiques, socials, ideològiques, es deixaran sentir també a la muntanya.

La difusió dels esports de muntanya en la maduresa de la societat industrial

El paisatge social de l'excursionisme a Espanya després de la guerra s'hauria anat anunciant ja, anteriorment, a d'altres països europeus. Precisament, les conseqüències als països germànics d'un altre conflicte bèl·lic, la Primera Guerra Mundial, havien començat a variar la composició social d'aquells que es dirigien a la conquesta dels cims. Als ja coneguts s'hi comencen a afegir joves de les classes populars, encara que amb un concepte completament diferent de la pràctica alpina, que seria sovint criticat per la “aristocràcia alpinística”: davant la mera persecució del cim, es comencen a cercar aleshores els

vessants més abruptes o difícils de les muntanyes. Neix així el concepte contemporani d'escalada, vinculat a la verticalitat, a l'“extrem”. Una pràctica qualificada pels seus detractors, amb unes certes resonàncies despectives, com a “alpinisme acrobàtic”. La col·lisió de diferents maneres de concebre la pràctica de l'excursionisme evidencia, per tant, un cert xoc social. Les òbvies diferències de poder i d'influència llançaran un cert halo de ‘maledicció’ sobre els primers alpinistes extrems, provinents de fora de les elits burgeses i nobiliàries. Que l'alpinisme extrem sigui molt més perillós que la pràctica convencional és un dels ariets fonamentals de les crítiques que s'hi aboquen en contra. Sens dubte, la conquesta de la cara Nord de l'Eiger, als Alps Suïssos, és l'episodi que més clar i net revela el desplegament i consolidació d'aquesta mena de pràctiques. A causa dels desprendiments, els canvis meteorològics... els intents d'escalar la sumament perillosa paret còncava de l'“Ogre” o “L'Aranya Blanca”, de gairebé dos quilòmetres d'alçada, es comptarien per tragèdies, fins que dues cordades germanoaustríaques –Heckmair, Vorg, Kasperek i Harrer⁶– aconseguiren la seva primera ascensió el 1936. El fet va tenir un notable efecte nacionalista i va ser utilitzat com a acte de propaganda pel règim nazi. Aquest reconeixement serviria com a expressió de l'aliança forjada a Alemanya entre l'aristocràcia burgesa més tradicionalista i les classes baixes –precisament els grups socials dels quals històricament havien vingut els muntanyencs i alpinistes–, enfront dels sectors burgesos més innovadors.

Fets com aquest anticiparien el que seria, després de la Segona Guerra Mundial, el panorama social de l'avantguarda alpinística. Estem davant d'un fenomen de joves, per regla general poc integrats en les formes de vida més convencionals, amb la qual cosa la muntanya es converteix, nova-

³ Aquesta obra reproduceix íntegrament l'article de Pedro Pidal publicat al diari *La Época*, el dimarts 20 de desembre de 1904. Més endavant va aparèixer també al llibre que el mateix Pidal va escriure amb José Zabala el 1918 i que porta el títol de *Picos de Europa*.

⁴ “Els alpinistes som cercadors de salut per al cos i per a l'ànima. A la muntanya el cos troba els agents sanitaris que l'amuntegament de l'urbs li nega i l'espirit s'eixampla i s'enforteix, i es blinda contra les baixes misèries humanes” (“Editorial”, *Pyrenaica*, vol. I, núm 1, 1926).

⁵ La muntanya és un “espai de representació”, per tal com s'hi despleguen “complexos simbòlics i nocions que contenen oposició o hostilitat vers les concepcions dominants”, és a dir, un espai on, mitjançant formes de vida alternatives, es fonamenta una crítica social més àmplia. (Urry, 1995, pàg. 228.) Per a l'origen d'aquest concepte, vegeu Lefebvre (1974).

⁶ Harrer es autor també del *best seller*, portat al cinema de fa poc, *Set anys al Tibet*, que narra les seves pròpies peripècies en aquell país llunyà, on s'havia desplaçat amb motiu d'una expedició a l'Himàlaia, precisament com a recompensa per l'ascensió a l'Eiger. L'esclat de la Segona Guerra Mundial el va fer caure presoner dels anglesos, dels quals va fugir durant el període que relata el llibre.

ment, en un escenari alternatiu, un més dels que anticipen el moviment contracultural dels anys 60 i 70. Sobretot britànics –com Chris Bonington, Whillans, Scott...–, encara que també nord-americans, com ara Robbins i tot el moviment generat al voltant de la vall de Yosemite, a Califòrnia. Mentrestant, en el principal país alpi, França, la regulació institucional de l'excursionisme i la importància de la figura del guia, que proporciona un mitjà de professionalització als alpinistes, dibuixa un escenari més tradicional i encotillat, on destacaria la figura de Gastón Rebuffat, guia i un dels principals escriptors alpins.

El fenomen de l'escalada i la recerca de la dificultat en les ascensions experimenta també una important difusió tan bon punt Espanya es recupera de la postguerra. La natura salvatge, l'esforç i les “muntanyes nevades” encaixaven perfectament en les icones de la ideologia del feixisme, fins i tot en la seva orientació franquista, com també s'ha comprovat respecte a l'Eiger. Així, una institució del règim, el “Frente de Juventudes”, seria un important planter d'aquestes pràctiques. Hi participarien –possiblement no podia ser altrament– Alberto Rabadá i Ernesto Navarro, les figures més representatives de l'alpinisme extrem espanyol, els quals contribuirien a forjar, amb la seva primera escalada de 1962, el principal mite i símbol muntanyenc espanyol: la cara Oest del Naranjo de Bulnes. Precisament, algun dels accidents que es produirien en aquesta paret, en l'afany d'aconseguir-ne la primera escalada hivernal –com el d'Ortiz i Berrio, o el que costaria la vida a S. Arrabal–, col·locarien la muntanya en el centre de l'interès d'una naixent indústria de mitjans de comunicació, amb la quasi acabada d'estrenar televisió al capdavant.⁷ Pel que fa a la pràctica més popular, es produeix un increment continuat en el nombre de practicants, tant a Europa en general com a Espanya, cosa que comporta, a priori, el desdibuixament dels nítids perfils socials dels muntanyencs, encara que això serà matisat més endavant. Un fe-

men destacat és el creixement de societats i clubs de muntanya –els quals ja no tenen el caràcter elitista d'antany–, sovint vinculats o sorgits en el si de les grans empreses industrials, un fenomen, aquest, força freqüent al nord.

Després de la Segona Guerra Mundial es consolida també una activitat de relativa importància en la història social de l'excursionisme: les expedicions a l'Himàlaia. Aquestes constitueixen un fenomen justificat socialment en la seva vessant nacionalista, iniciat primer per alemanys i britànics abans de la Segona Guerra Mundial. En general, és una pràctica de les principals potències colonials, la qual té un significat simbòlic, de reafirmació de la capacitat nacional de conquesta, més que no pas pràctic.

Un fenomen que resultarà tardà, i en ocasions polèmic a Espanya, on començaria també amb una relectura colonial de caràcter ideològic, com mostra el lema de la primera expedició espanyola als Andes, el 1961: “Cinc-cents anys més tard”. Tanmateix, aviat es convertiria en símptoma d'alguns dels conflictes de l'Espanya actual. Perquè les primeres expedicions del nostre país als Andes i a l'Himàlaia servirien d'expressió a la tensió entre el nacionalisme espanyolista i els nacionalismes perifèrics. Potser el cas més il·lustratiu sigui la primera expedició basca als Andes, el 1967, que acabaria a la presó per haver col·locat –segons denunciaria una carta anònima– una “bandera separatista”⁸ al Campament Base de Quebrada Honda, a la Serralada Blanca peruana (Iturriza, 1996). Alguns dels seus membres, com Ángel Rosén, formarien part de la primera expedició espanyola que corona l'Everest, l'expedició basca de 1980, que només durà la ikurriña en la “conquesta” del cim. Martín Zabaleta, autor de l'ascensió, en trepitjar el cim cridarà “*Egin dugu, egin dugu. Gora Euskadi Askatuta*”. En sentit contrari, es denunciava que fins als noranta “la bandera espanyola no havia onejat al sostre del món”, malgrat haver estat assolit per bascos i catalans. Una expedició

finançada parcialment per l'exèrcit ho aconseguiria, amb tots els honors, el 1992.

Anècdotes com aquestes revelen que, després del “Frente de Juventudes”, a Espanya també la muntanya s'havia convertit en un context contracultural i refugi de l'oposició al règim franquista, de vegades en un lloc on anar per parlar de política en un entorn “discret” i confidencial. Tot anticipant, així també, l'escenari sociopolític contemporani.

Alternatius i/o integrats: la muntanya en la societat postindustrial

Curiosament, l'alpinista més emblemàtic sorgit en l'entorn de les institucions del franquisme, César Pérez de Tudela, seria el principal responsable de la difusió pública d'aquest esport al nostre país; en molts sentits, seria un capdavanter a la seva època: no solament per la seva tasca divulgadora en diferents mitjans, sinó també per ser un pioner en el patrocini comercial de les seves activitats, una cosa aleshores blasmada –parlem dels anys seixanta i setanta– i avui completament generalitzada.

El patrocini i la difusió literària de les vivències alpines serien també les principals eines del sudtirolès Reinhold Messner, el principal divulgador de l'alpinisme a escala internacional. Els uns i els altres contribueixen a fer que es produeixin un seguit de fets que canvien radicalment el caire de l'excursionisme, amb la universalització dels practicants, unida a una profunda diferenciació de les activitats englobades en el muntanyisme: excursionisme, escalada de bloc, escalada esportiva, escalada de grans parets, escalada en gel i mixta, alpinisme, Himàlaia... cada una amb continguts i regles ben diferents, així com practicades per un perfil social particular, que podríem dir que és aproximadament creixent –en sentit estructural, de més baix a més alt– en l'ordre esmentat.⁹

⁷ Els mateixos Rabadá i Navarro van morir d'accident d'escalada, però no al Naranjo, sinó intentant l'ascensió d'un altre gran mite de l'alpinisme internacional: la cara Nord de l'Eiger.

⁸ Evidentment, es referia a una ikurriña.

⁹ Encara que hi ha excepcions, com ara l'excursionisme, que malgrat ser la faceta més “popular” del muntanyisme, recentment ha experimentat un creixement de la pràctica entre les classes superiors. Com a exemple d'aquest fet podem esmentar les sovintejades ascensions pirinenques de Jordi Pujol, que va ser president de la Generalitat catalana.

Malgrat tot, això últim no deixa de ser una conjectura que haurà d'ésser contrastada per la via empírica. Passaria, així, a formar part d'un programa d'investigació que perseguiria la definició dels trets sociològics de la pràctica de l'excursionisme en l'actualitat, entenent-los com a expressió d'algunes de les grans tendències de la societat contemporània. Tot considerant, doncs, la muntanya com un observatori, fonamentalment a nivell 'micro', del canvi social.

Per fer-ho, partiria de la comprensió i la constatació del procés mitjançant el qual les activitats de muntanya, aparentment alternatives i marginals segons les representacions de sentit comú, es van inserint i integrant perfectament en la societat de consum. Atès que experimenten, com s'ha plantejat, l'inici d'una pràctica comercial més o menys massiva: amb la multiplicació del nombre d'empreses i guies professionals; amb la formació d'aquests en el marc de l'ensenyament reglat; amb la definició de productes turístics, com ara les rutes de senderisme o el barranquisme, arribant també a convertir-se en negoci l'escalada de la muntanya més alta de la terra: l'Everest o Chomolungma:

L'exemple més cridaner de la forma com el procés d'escalar muntanyes ha passat a formar part del turisme de masses es troba en relació amb el Mont Everest. Escalar l'Everest es troba a hores d'ara en diversos itineraris turístics, tant que, en un dia dels primers noranta, 32 escaladors van arribar al cim [...] També se suggereix que fer un "trekking" a l'Everest ha passat a ser part de la identitat de Hollywood, una mena de ritual de pas per a les estrelles més genuïnes (Macnaghten i Urry, 1998 pàg. 206).

Tanmateix, la iniciativa personal continua predominant en les activitats muntanyenques, cosa que explicaria el seu alt nivell de difusió. Aquest fet porta com a conseqüència la importància econòmica que ad-

quireix la fabricació i comercialització dels materials que s'utilitzen en la pràctica del muntanyisme, tot configurant-se, amb l'esquí, com una activitat capdavantera en generació de negoci per a les firmes de material esportiu.¹⁰ Això és degut al fet que el consum de material no solament es produeix per a la pràctica estricta de l'activitat esportiva, sinó també en la vida diària, per tal com la roba i el calçat de muntanya –botes de *trekking*, folres polars...– han esdevingut una icona de l'ethos postmodern, com a expressió del retrobament amb la natura. Això explicaria que les grans multinacionals del sector, com Nike, Adidas i d'altres, no només apostessin fortament per la consolidació de línies pròpies de productes per a l'excursionisme, sinó també que acabessin adquirint algunes de les empreses especialitzades capdavanteres en aquest camp.

Però la importància comercial de l'excursionisme no acaba aquí, sinó que es reconeix en un dels sectors claus de les economies postindustrials: les anomenades indústries culturals. Amb audiències en altres temps impensables en els mitjans de comunicació de masses, en casos com el del programa *Al filo de lo Imposible* al nostre país; amb el seguiment d'expedicions per les televisions o llocs a la xarxa, també per *Marca* –primer diari espanyol en nombre de lectors–; amb l'apogeu de revistes i editorials especialitzades...

Per tant, l'interès de l'estudi sociològic de l'excursionisme en la societat contemporània radica en el fet que, a través d'aquestes pràctiques esportives, es mostren amb nitidesa els valors i arquetips hegemònics –els de caràcter més convencional, com ara l'èxit, l'orientació de l'acció per objectius, la maximització, comercialització, competència, el consumisme...–, coexistent estretament amb els que per a alguns¹¹ estan passant a ser els valors genuïns de les societats postindustrials o postmodernes: autonomia, reflexivitat, individualisme...

Com a resultat, en l'àmbit estrictament alpinístic comencen a manifestar-se les crítiques que denuncien fins a quin punt algunes modalitats o pràctiques alpines s'han convertit en una hipèrbole de l'esperit competitiu orientat a l'èxit d'un objectiu concret: el cim, una ruta d'una dificultat determinada. L'alpinista i escriptor Joe Simpson posa en evidència casos reals en els quals els anhels de coronar el cim de l'Everest porten no només –literalment– "a passar per damunt de cadàvers" d'alpinistes, sinó també, en casos documentats,¹² a fer-ho sobre moribunds, que són abandonats a la seva sort per no posar en perill l'èxit que passa, necessàriament, per fer el cim. L'ascensió a l'Everest, convertida així en un joc de milionaris, on s'arriben a "pagar desenes de milers de dòlars per pujar amb 'Jumars' per una corda fixa, respirant prou oxigen com per anar a la lluna i tornar" (Simpson, 2002, pàg. 52).¹³

Qui pugui permetre's pagar les tarifes d'un bon equip comercial, si està decidit i prou en forma, té possibilitats raonables d'arribar avui el cim de l'Everest, encara que la seva experiència sigui poca o cap [...] L'Everest no és sinó un altre destí de vacances, amb l'única diferència que és més car que la resta, com correspon a la seva importància (Simpson, 2002, pàgs. 66-67).

Al capdavant, un estudi de la societat contemporània, a través de l'excursionisme, concebut en clau pluralista, haurà de mostrar que a la muntanya es contraposen, com en un tauler d'escacs amb múltiples peces, tendències, agents i trets molt diferents. Alguns intel·ligibles en clau modernista –racionalitzadora, instrumental, desenciadora, utilitària...–, mentre que d'altres s'acosten més al model postmodernista-transcendent, màgic, sentimental, personal... Els uns conseqüents, com s'ha vist, amb la legitimitat econòmica i mercantil hegemònica, d'altres amb la defensa d'una legitimitat alternativa, de tipus vivencial, fo-

¹⁰ Per veure una panoràmica general de la importància socioeconòmica d'aquestes pràctiques, que s'atura també en llur taxonomia i entramat organitzatiu, vegeu David Moscoso (2003)

¹¹ Em refereixo a les diferents tradicions que ressalten el caràcter de ruptura que adquireix el canvi social contemporani, com és el cas del postmodernisme (Lyotard, Derrida, Lipovetsky...) o la modernització reflexiva (Beck, Lash...), entre d'altres.

¹² Entre d'altres, el de Deepak Kulkani, membre d'una expedició índia, que va morir prop del Collado Sur, a 8.000 m, davant la passivitat de diverses expedicions asiàtiques i occidentals. Això va passar la primavera del 1992, quan també jo mateix em trobava intentant escalar l'Everest. Simpson recull també el testimoni de l'escalador japonès E. Shigekawa, el qual, després d'abandonar a la seva sort dos alpinistes moribunds, de camí cap al cim pel vessant nord, va dir que "per damunt dels vuit mil metres la gent no pot estar per moralitats" (Simpson, 2002, pàg. 50).

¹³ Concretament, la tarifa per participar en una expedició comercial a l'Everest pujava 65.000 dòlars el 1996.

amentada en el compromís i en l'autoregulació d'individus i agents col·lectius, en una ètica reflexiva. Això es relaciona amb noves formes d'estructuració social més multidimensionals i dinàmiques, que fan de la muntanya un escenari més de la nostra societat de consum alhora que també esdevé "espai de representació".

Per això, un programa d'investigació en els termes indicats haurà de qüestionar-se fins a quin punt la universalització, comercialització, diversificació i especialització de les diferents facetes de l'excursionisme coexisteix amb el seu component romàntic, ètic, regeneracionista. Aquest últim és posat en evidència perquè les profuses reglamentacions del joc competitiu dels altres esports són substituïdes aquí per autoregulacions ètiques –estils d'ascensió, ús o no de mitjans artificials...– i ecològiques –tipus d'equipament per a les rutes amb major o menor impacte, llocs i èpoques en què es pot escalar o no, per no destorbar als ocells, formes de tractar els residus...

Una dada rellevant en l'estudi de la societat contemporània "des de la muntanya" el constitueix que, paradoxalment, malgrat aquestes autoregulacions i malgrat que els muntanyencs han estat sovint els principals reivindicadors d'un estatus de protecció per a les muntanyes –vegeu el cas dels Picos de Europa (González Fernández, 2002)–, també són, sovint, les seves primeres "víctimes". Les normes informals i ètiques, pròpies de la pràctica muntanyenca, xocarien així amb les formals, pròpies dels espais protegits; les normatives legals, els règims de protecció es tradueixen en problemes d'accés a les muntanyes, com si fos una revenja burocràtica per part dels gestors cap als menys "integrats" dels usuaris de la natura. Potser pel seu desafiament a la concepció mercantilista dels Parcs Naturals, com a espai normalitzat i, per tant, construït com a objecte apte per al consum massiu. Perquè la tendència més genuïna de l'excursionisme, sobretot en la seva pràctica més extrema, i malgrat

la transcendència econòmica que se li ha reconegut més amunt, sembla continuar conservant, als ulls dels gestors institucionals, un cert halo de marginalitat, de caràcter ascètic, de 'maledicció' indòmita:

Un tret de l'excursionisme i l'escalada és la idea de l'esforç. Es considera que només si una entitat natural implica esforç per escalar-la o assolir-la pot ser pròpiament apreciada; el terme 'travel' [viatjar], fet i fet, ve de 'travail', treball (Macnaghten i Urry, 1998, pàg. 206).

I potser no van errats, perquè l'escalada, l'alpinisme... per a molts continua mantenint el sentit romàntic dels pioners: alternatiu, desafiador, de representació... com a proposta de relació amb el món que posa en qüestió les bases d'allò que hi ha establert. Una peculiaritat social que, empíricament, hauria advertit ja parcialment Pierre Bourdieu a "La Distinció" en afirmar:

La forma més ascètica de l'actitud estètica i les pràctiques més legítimes culturalment i menys costoses econòmicament, com ara, en matèria de pràctiques culturals, la freqüentació de museus o, en matèria esportiva, l'alpinisme o l'excursionisme, tenen totes les probabilitats de trobar-se força sovint en les fraccions més riques (relativament) en capital cultural i més pobres (relativament) en capital econòmic (1988, pàg. 266).¹⁴

Caldria investigar, per tant, si estem davant d'una pràctica que, en la seva vessant més "genuïna", i de forma potser no conscient, se situa i pren partit, com ho fan tota una sèrie de moviments contemporanis de caràcter alternatiu –ecologistes, "antiglobalització"–, en el gran debat contemporani, l'autèntic dilema de la Modernitat Tardana: el que s'estableix entre la legitimitat vivencial i la lògica mercantil dominant; entre diversitat i pluralisme com a símptoma de la llibertat, i la lògica de la "raó imperialista" que resta subjacent després de l'homogeneïtzació defensada pel "pensament únic"

(Bourdieu i Wacquant, 2001). Defensant, doncs, l'espiritualisme romàntic en versió postmoderna davant la hipermodernitat mercantilista i instrumental. Tot proposant que, de la mateixa manera que l'essència de les coses no s'exhaureix en la seva forma tangible, el sentit de l'existència tampoc no es basa en el simple guany de les coses materials, sinó sovint en "la conquesta d'allò que és inútil", que diria Terray.¹⁵ Com bellament ho expressaria l'alpinista francès Guido Magnone, després de superar la temible cara Oest dels Drus –al massís del Mont Blanc–, vers l'any 1952:

Els meus dits escorxats acaricien suaument el granit... aquestes pedres pesades, terribles i sense ànima, ho són tot per a nosaltres: la deu del nostre sentiment de plenitud.¹⁶

Bibliografia

- Bourdieu, P. (1988). *La distinción. Criterio y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus.
- Bourdieu, P. i Wacquant, L. (2000). *Las argucias de la razón imperialista*. Barcelona: Paidós.
- Fontán de Negrín (1986): *En los Picos de Europa*. Oviedo: GH Editores.
- González Fernández, M. (2002). *Sociología y Ruralidades. La construcción social del desarrollo rural en el Valle de Liébana*. Madrid: MAPA.
- Iturriza, A. (1996). *Biografía sentimental del montañismo vasco*. San Sebastián: ORAIN.
- Lage, X. i González Fernández, M. (2003). Los usos deportivos y recreativos del monte en la sociedad postindustrial. A AAVV: *Deporte y postmodernidad*. Madrid: Esteban Sanz.
- Lefebvre, H. (1974). *La producción de l'espacio*. París: Anthropos.
- Macnaghten, P. i Urry, J. (1998). *Contested natures*. Londres: Sage.
- Moscoso, D. (2003). *La montaña y el hombre*. Huesca: Barrabés.
- Nietzsche, F. (1988). *Así habló Zaratustra*. Madrid: Popular.
- Platón (1970). *Las leyes*. Mèxic: Porrúa.
- Pyrenaica* (1926). Editorial. núm. 1, vol. I.
- Ritzer, G. (1995). *Teoría sociológica contemporánea*. Barcelona: McGraw Hill.
- Simpson, J. (2002). *La vertiente oscura*. Madrid: Desnivel.
- Urry, J. (1995). *Consuming places*. Londres: Routledge.

¹⁴ La vinculació entre ascetisme i muntanya es troba en un dels precursors del pensament postmodern, com ho és Nietzsche, el qual, a *Així parlà Zarathustra* va dir: "Beneït sigui allò que ens endureix! Mai no lloaré el país on flueix la llet i la mel. Per veure-hi molt cal començar per apartar la vista d'un mateix: tothom que hagi d'escalar una muntanya necessita aquest endurement" (F. Nietzsche, 1988, pàg. 164).

¹⁵ Alpinista, escriptor i cineasta francès de la generació de postguerra.

¹⁶ Del llibre *La cara Oeste de los Drus*, Juventud, Barcelona. Cit. per E. Martínez de Pisón a Desnivel.com "El sentimiento de las montañas", febrer del 2000.